

GRECI ȘI ROMÂNI ÎN SECOLUL XIX. ASPECTE IDENTITARE

Leonidas Rados

Un asemenea titlu oferă un orizont de abordare generos și mai multe perspective posibile; mi s-a părut mai profitabilă revizuirea aspectelor cohabitării greco-române la nordul Dunării și încercarea de regândire a acestei sensibile problematici.

Demersul de față nu este unul angajat, militant. Rolul istoricului este de a spune în primul rând adevărul, nu de a apăra prin scris popoare, etnii ori fapte, erori istorice sau direcții greșite; de aceasta se pot ocupa foarte bine angajații barourilor de avocatură. Nu doresc a orienta atenția doar asupra aspectelor favorabile, într-o manieră propagandistică și implicit, mincinoasă. De asemenea, nu am intenția de a prezenta un tablou idilic, ci tocmai a sublinia, alături de momentele de veritabilă apropiere și tensiunile apărute, încercând a da explicațiile cuvenite.

Vechimea elementului grec în acest teritoriu de confluență nu cred că se mai cere precizată. Că era vorba de daci, de daco-romani, de proto-români sau români, locuitorii acestor ținuturi au acceptat o numeroasă și activă prezență greacă, acest ferment civilizator ajungând până departe, la hotarele de nord¹. Fundalul acestei prezențe îl reprezintă chiar influența orientală, câtă vreme spațiul românesc s-a aflat, încă din neolitic, cum afirma M. Eliade, sub imperiul impulsurilor venite din Orient.

Durata, vechimea contactelor dintre spațiul elen și cel românesc, constituie, alături de religia comună, de mentalitatea și cultura atât de apropiate, realități care au amprentat relația româno-elenă. Cum se știe, istoriografia abundă în materiale care fie anihilează cu vorbe grele beneficiile din registrele culturii și civilizației, considerându-le dezastruase, fie evaluează general și total pozitiv aceste raporturi, evitând discret amintirea momentelor de tensiune. Oricum, nu este aici locul unde să judecăm aceste direcții.

Încă din ultima treime a secolului trecut se afirmă că registrul cultural a avut cel mai mult de beneficiat și constatarea este adevărată. Dar rolul economicului a fost și este din ce în ce mai puțin luat în calcul, iar explicația nu se află doar în îndepărtarea de modelul materialist dialectic de a gândi și scrie istoria, fapt care, în ansamblu, reprezintă un real progres pentru istoriografia

noastră. Cred că problema își are originea în cunoașterea destul de superficială a caracterului societății grecești și a tipului de individ propriu acesteia. Ca atare, consider că realist ar fi să privim schimburile comerciale drept motorul milenar al relațiilor greco-române, constanta și suportul care au făcut posibil și interesul general al civilizației grecești pentru această parte a Europei, și legăturile eclesiastice și implicit, culturale². Acest adevăr - cunoscut de unii, ignorat de alții - trebuie repetat și subliniat³, căci istoriografia reacționează greu, cu întârziere și inerție.

Rolul decisiv al economicului în demararea și menținerea acestor raporturi este evident și nimeni nu îl poate nega. Prin salba de emporii și colonii grecești din perioadele clasică, elenistică și romană, prin Chilia și Cetatea Albă în medievalitate, ori prin Galați, Brăila, Sulina, Giurgiu și Constanța în timpurile moderne, elementul comercial elen a aflat aici căi sigure de penetrare într-un mediu profitabil.

Existența grecilor alături de populația română, se știe, nu a fost una facilă, nici pentru unii, nici pentru ceilalți, conflictul, mai mult sau mai puțin evident, intervenind o dată cu masiva emigrație greacă survenită în vremea ocupației turcești. Mărul discordiei a fost și în cazul acesta, ca și în mitologie, unul de "aur". Mai exact, cauze pecuniare au stat la baza diferendelor româno-grecești, ele fiind amplificate apoi odată cu excesele naționalismului, de ambele părți. Fie că era vorba de demnități în stat, și aici începutul îl face legendarul logofătul bizantin de la curtea lui Mircea cel Bătrân, slujbe care, evident, aduceau un profit substanțial, conform practicii medievale a venitului din slujbă, fie că era vorba de averile mănăstirilor închinată, la mijloc era tot "aurul".

Seria momentelor tensionate continuă cu anul 1821, prin greșeala fatală comisă de Ipsilanti, uciderea lui Tudor, neiertată nici azi de istoria românească. Se evită a se spune că pandurul a fost ridicat din mijlocul oamenilor săi care nu s-au împotrivit, fapt care pune semne de întrebare asupra adeziunii oștenilor la scopurile declarate sau asupra modul de comportare al conducătorului lor. Nu este acceptat aici principiul politic machiavelic, conform căruia scopul scuză mijloacele, deși în termenii politicii mari, europene, problema românească nu figura între punctele importante ale discuțiilor. Pur și simplu, chiar dacă e greu de recunoscut, nu interesa, considerată fiind o afacere internă a Sublimei Porți. Cum nu ar fi interesat nici problema greacă, dacă în afara ușilor ferecate ale cabinetelor marilor puteri nu s-ar fi generat acel curent de opinie filoelen⁴, alimentat de amintirea Vechii Elade și de lobiul numeroaselor comunități grecești din Europa, mai apoi inflammat de masacrele turcești ca cel de la Messolonghi. Navarinul iar mai apoi recunoașterea europeană a independenței Greciei au fost singura soluție radicală la o problemă generală în acest colț al Europei, în celelalte cazuri aplicându-se principiul neamestecului în afacerile interne ale Turciei.

A urmat apoi secularizarea averilor mănăstirilor închinăte, cazul moștenirii averii Zappa cu îndelungatul său proces, ruperea relațiilor diplomatice din vina preponderență a Greciei (1892-1896)⁵ și mai ales problema macedoneană, tot atâtea ocazii de învolburare a raporturilor normale româno-grecești.

În acest moment al discuției cred că ar trebui amintit un element care, se pare, nu a atras încă atenția specialiștilor: "conflictul" greco-român din epocile medie și modernă nu este unul fundamental, de civilizație, nu atinge esențele celor două culturi. Nu este nici un conflict etnic, chiar dacă implică două grupuri etnice, ci unul economic-administrativ. La mijloc sunt, cum am mai amintit, banii și funcțiile. Chestiunea nu a fost discutată în felul acesta (se fac doar unele vagi trimiteri) pentru că aceia care acceptau avantajele influenței grecești nu aveau interes să aducă în scenă "conflictul" ci "apropierea", pentru a restabili echilibru necesar în istoriografie. Dimpotrivă, celor care, pe filiera naționalismului de secol XIX, criticau în termeni duri această influență, nu le putem cere să fie subtili și, discutând despre nenorocirile aduse de grecism, să investigheze mai profund.

Interesant, și totodată ușor de explicat, este faptul că în scrierile românești contemporane acelor vremuri, în principal până în a doua jumătate a veacului XIX, grecii suferă un deficit semnificativ de imagine, în vreme ce în operele redactate de aceștia, românii, conducătorii lor și teritoriul românesc în general beneficiază de o prezentare pozitivă, la o dată la care călătorii din Apus nu au - și lucrul este cunoscut - doar cuvinte de laudă. Evident, explicația constă în aceea că elementul grec considera spațiul românesc potrivit pentru a doua patrie, una provizorie, până când eliberarea "patriei", a Greciei, ar fi devenit realitate. În schimb, românii, ca în cazul Ion Neculce ("la grec milă sau omenie sau dreptate, sau nevicleşug, nu sunt, sau frică de Dumnezeu"), amenințați în carierele lor politice sau administrative de ascensiunea grecească nu pot accepta ușor această invazie pașnică, însă căreia nu i se puteau opune suficient. De aici până la a considera influența cultura greacă una nocivă, nefastă, funestă și cangrenică cum o vedea Șt. Vârgolici la 1876⁶, total nefericită, cum credea Gh.M. Ionescu⁷ la 1900 (și exemplele pot continua), nu mai era decât un pas. Oricum, meritul de a fi inițiat programatic și conștient campania de regândire a impactului cultural elen, căreia îi datorăm în parte situația de azi, revine "Junimii", prin liderul acesteia, Titu Maiorescu⁸. Putem explica aceasta apelând la o constatare a profesorului Al. Zub care observa că influențele și legăturile externe din evul mediu intrau în preocupările junimiștilor ca urmare a formației lor intelectuale și a modului complex de a privi istoria, deprins în ședințele de cenaclu⁹.

Cert este că beneficiul cultural a fost unul reciproc. Cultura română a depășit stadiul influenței slavone, care nu mai permitea evoluția și, poate mai important, a fost cuplată la valorile occidentale prin filieră neogreacă. Referindu-se la culturile sud-est europene, fondate pe ruinele civilizației greco-latine, Al.

Dușu amintea că ele s-au dezvoltat în etapele de început în prezența modelului cultural oferit de civilizația bizantină, fiind integrate prin orientările lor în marile curente ale culturii europene moderne¹⁰. De asemenea, cultura greacă a aflat în Principate un mediu prielnic în care să evolueze, primind la rândul ei influențele locale (cele de la nivelul limbii fiind mai cunoscute) oferind realizări satisfăcătoare pentru greci și români. Nu se pot uita contribuții de felul celor aduse de D. Filipide, autorul a două volume, *Istoria României și Geografia României*, publicate în 1816 în mediul german, la Lipsca. Este regretabil că în acest sfârșit de mileniu istoriografia greco-română din secolul fanariot este încă predată studenților, incredibil, după modelul pașoptist, depășit chiar de cercetările veacului XIX. A nu se crede că vina aparține doar specialiștilor români; păcătuiesc și majoritatea cercetătorilor greci care aleg spre cercetare anumite figuri de cărturari greci din Principate, dar îi izolează de mediul românesc, revendicându-i în totalitate. Este modul etnocentrist, anacronic și, sper, perimat de a vedea istoria. Generația actuală de cercetători români, o altă “școală nouă”, deși fără merite sporite, poate face mai mult în această direcție.

Dintr-un punct de vedere, cercetarea greco-bizantine de la noi devine mai interesantă când se depășește pragul anilor 1821-1830, căci se cere o analiză mai nuanțată, mai pretențioasă; fără îndoială, poate fi și o impresie subiectivă, conturată atunci când te apleci mai mult asupra unei perioade. Secolul XIX, unul dramatic, provoacă emergența grecilor, sârbilor, românilor, bulgarilor și albanezilor din “tăcerea” oceanului eterogen reprezentat de Imperiul Otoman¹¹, este un timp de profunde transformări ale structurilor politice și sociale¹², fapt valabil atât pentru Grecia cât și pentru România.

Economia statului elen nu a cunoscut acea dezvoltare galopantă în care sperau toate categoriile sociale. Ca atare, se întreba Apostolos Daskalakis¹³, s-au produs schimbări majore în economia Greciei după obținerea independenței? Fără îndoială că răspunsul este negativ. Nu existau însă nici spații largi de manevră în această privință, căci, așa cum sublinia același cercetător, elenii cunoscuseră și în vremea turcocrăției libertatea comerțului, avuseseră controlul tranzacțiilor economice și o oarecare libertate în agricultură.

Totuși, pe când grecii aveau un stat independent, unde se puteau întoarce cei din diaspora pentru a se stabili și a-și reface viața, constatăm o mișcare destul de firavă dinspre spațiul românesc către cel al Eladei, care se cere explicată. Cert este că după ce au adus un aport uriaș la efortul de renaștere națională¹⁴, comunitățile din afara teritoriului grecesc se văd împinse într-un con de umbră, deși dispuneau încă de variate posibilități și de personalități marcante.

Mai mult, mișcarea inversă este mult mai dinamică. De asemenea, după secole de coexistență și căsătorii mixte, împământinirea și adaptarea perfectă la condițiile de aici este greu de precizat dacă mai vorbim de “greci” sau de “români”. Ca atare, ar trebui, din motive ce țin de metodă, să apelăm la o necesară dihotomie: “vechii greci”, aflați pe un trend de românizare treptată și

“noii greci”, sosiți ca urmare a avantajelor comerciale pe care le oferea spațiul românesc, dar asupra acestui probleme vom mai reveni.

Din ce se poate constata în Registrele de Stare Civilă ale orașului Iași, în a doua jumătate a secolului XIX, căsătoriile se fac mai ales în interiorul comunității, deci între greci, apărând clar faptul că se resimte “pericolul” românizării totale¹⁵. Există acest pericol, pentru că România evoluase mult de la începutul veacului. Nu se mai putea vorbi de acel spațiu relativ neutru de la începutul veacului XIX, cu o populație fără noțiuni de politică¹⁶, care putea fi utilizată în mișcarea de refacere a Greciei și care nu conta ca entitate distinctă în calculele cabinetelor europene. Pe de o parte cultura greacă, altădată atât de influentă era tratată împinsă spre o poziție periferică de cultura română, aflată în căutarea propriei identități¹⁷. Doar realității că personalitățile epocii pașoptiste erau educate și de dascăli greci, parțial în spiritul culturii elene, se datorează supraviețuirea firavă a acesteia. În aceeași ordine de idei, școala română începea să fie una valabilă și valoroasă, mai ales în ultimul sfert de veac, iar slujbele mai bine plătite decât cele din Grecia¹⁸, element neglijat de cercetători. Ca atare, tot atâtea motive pentru a căpăta naturalizarea, a obține toate avantajele oferite de cetățenia română, mai ales că, începând cu perioada regulamentară nu mai existau ispravnicatele pentru străini, grecii, alături de ceilalți supuși străini urmând a fi judecați de tribunalele țării¹⁹, caz în care era mai avantajos a căpăta naturalizarea.

Pleacă din Principate mai ales pătura săracă și îndeosebi tinerii, entuziasmați de gândul revederii patriei. Oricum, este vorba de o hotărâre greu de luat pentru cei mai mulți dintre ei, cu toată mobilitatea, deja proverbială, a tipului uman levantin. La această oscilare contribuie, evident, și “natura dublă”²⁰ a grecilor din Principate, care au aflat aici mediul cel mai potrivit evoluției proprii până la 1821. În cazul familiilor mai avute, “întoarcerea”, dacă o putem numi așa, fiind vorba de indivizi născuți în Principate, este precedată de studii gimnaziale în una din școlile grecești, de la Atena, Pireu, Ioannina, Constantinopol sau Corint. Cei mai motivați și cu dare de mână optau pentru continuarea studiilor la Universitatea din Atena, prima instituție modernă de învățământ superior din Balcani (înființată în 1837). Numărul studenților din România nu depășește cifra 65, majoritatea fiind etnici greci²¹. Dacă în general studenții români de la Atena beneficiază de burse din partea statului român, grecii vin pe cheltuiala familiei, unii angajându-se la diverși particulari pentru a completa sumele trimise de părinți. Nu întâmplător, cele mai frecventate facultăți erau Dreptul, cu 29 de studenți și Medicina, cu 16²², adică tocmai acelea care permiteau cariere în profesii liberale, deci independență materială.

Motivațiile celor care au ales continuarea existenței în spațiul românesc sunt ușor identificabile: averi semnificative, mai ales în clădiri și pământuri, afaceri rentabile, cu o clientelă fidelă, funcții publice. Aceștia sunt persoane care fie cunosc ambele limbi, preferând româna, fie nu mai cunosc decât o greacă

elementară. Unii, atrași de ideea Eladei, nu au totuși forța și tăria de caracter să facă pasul hotărâtor, plecarea în Grecia și rămân cu sentimentul unei patrii pierdute, chiar dacă în unele cazuri este vorba de persoane ce nu au călcat nicicând pe pământ grecesc.

Cum afirmam mai sus, trebuie făcută o distincție clară între grecii “vechi”, care sunt deja naturalizați, atașați prin interese dar și afectiv de acest spațiu și noii sosiți, care se stabilesc aici cu afaceri, după Tratatul de la Adrianopole 1829 care prevedea, între altele, desființarea raialelor și liberalizarea comerțului. Sunt avantajate porturile dunărene Brăila, Galați, Giurgiu, care obțin în vremea domniilor regulamente și statutul de *porto franco*. Comerțul din zona Dunării era deja sub controlul burgheziei grecești din diaspora sau din Grecia²³ iar acesta se întărește după cele două acte politice otomane, Tanzimatul (1839) și Hattı-humayun (1856)²⁴. Numărul de nave comerciale care operau sub pavilion grecesc la Dunărea de Jos pentru perioada 1837-1858 oscilează între 250 și 1225, cam jumătate din totalul navelor de comerț active din zonă (și suma navelor sub pavilion turcesc, austriac, englez și rus)²⁵.

În aceste condiții sosesc mii de greci, modificând esențial structura demografică a așezărilor amintite. De exemplu, în Brăila numărul grecilor sporește de la 360 în 1837 (față de 18 evrei, 13 ruși, 7 germani) la 10.000 în 1889²⁶. Dezvoltări similare cunosc și porturile din Deltă, Sulina și Tulcea și de la mare, Constanța. În acest din urmă oraș din 4000 de locuitori la 1879 un sfert sunt greci, toți comercianți²⁷.

Condiții mai bune de păstrare și afirmare a identității grecești în spațiul românesc apar după 1860, când domnitorul Cuza recunoaște dreptul comunităților grecești la existență oficială²⁸. Chiar dacă și înainte de această dată colectivitățile grecești din orașele românești cunosc forme de viață comună (școli particulare, slujbe în greacă la biserici grecești sau românești, trupe de teatru și presă proprii, alte manifestări solidare), acum existența lor se consumă la un alt nivel. Comunitățile au dreptul la avere și funcționau pe bază de semnătură, dar nu aveau personalitate juridică decât din 1900, o dată cu semnarea tratatului comercial greco-român și anexarea protocolului prin care comunitățile grecești erau recunoscute ca persoane juridice, morale și legale²⁹.

Dar ce au însemnat aceste amănunte legale pentru identitatea grecilor de aici? În primul rând, legăturile cu țara de origine sporesc în intensitate și capătă un caracter organizat. Comunitățile acestea funcționează ca veritabile lobiuri grecești în România. Ele aveau relații bune cu reprezentanțele diplomatice ale Greciei aici, care încearcă să constituie liantul necesar³⁰.

Proveniți în principal din Epir, Cefalonia și insule, noii veniți nu își uită locul de origine, amintindu-l cu fiecare prilej (cererile de naturalizare, aflate în Analele Parlamentare ale României constituie cea mai credibilă sursă pentru această chestiune). Legătura cu Grecia se manifestă prin articole în ziarele locale, poezii patriotice, călătorii și studii făcute în Grecia, participarea la

sărbători și ceremonii, invitarea unor personalități din patrie, ș.a.³¹. Trimiterile la patrie abundă în scrierile grecilor, în discursurile lor sau luările de cuvânt îndeajuns cât să ne facem o idee asupra relației dintre grecul modern silit de afaceri a se înstrăina și țara sa. El are o patrie mare, Elada, și una mică, de care este foarte legat, localitatea natală, locul de îngropăciune al strămoșilor săi.

Spuneam că raporturile nu au fost mereu bune între cele două etnii. “Secolul naționalităților”³² nu putea menaja chestiuni delicate ivite între timp ori pe cele mai vechi. Nu ajutau nici politicile oficiale asumate de cele două state, Grecia și România, marcate de curentul naționalist³³; ambele iau parte la această cursă, încercând formarea în sistemul educativ de stat a cetățeanului perfect, un model uman pregătit a-și apăra nația împotriva dușmanilor din interior ori din afară³⁴.

Cu toate acestea, a existat tendința apropierii, a depășirilor punctelor “fierbinți”³⁵ și aceasta este evident nu doar în discursul oficial, dar și în cadrul opiniei publice din ambele țări. Ar fi de ajuns să ne amintim momentul războiului de independență din 1877-1878, când presa de limbă greacă din România și Grecia își ținea publicul cititor la curent cu evoluția frontului, subliniind justetea cauzei române³⁶. Mai devreme, în anii 60 ai veacului XIX a făcut impresie printre greci campania ziarului *Românul*, condus de C.A. Rosetti și C. Aricescu, al cărei scop era apropierea dintre cele două nații care aveau o țintă comună, “libertatea moștenită de la strămoși”. Simpatia grecilor și a românilor filoeleni îl făceau pe C. Aricescu să exclame: între care alte națiuni se află atâta afinitate, cât între cea română și elenă”? Și cazul ziarului menționat nu este singular, în perioada 1860-1890 atitudinea presei românești față de Grecia și față de greci fiind una amicală. Același lucru putem afirma și despre poziția presei din Grecia față de români.

Dar chiar și la cumpăna secolelor XIX-XX, când tensiunile se acumulează pe fondul afacerii Zappa și a chestiunii macedonene, aflăm dovezi de simpatie reciprocă, ceea ce dovedește caracterul complex al raporturilor greco-române, atât la nivel oficial, cât și în registrul opiniei publice ori în segmentul relațiilor individuale. Astfel, în 1901 profesorul Gr. Tocilescu organizează o excursie gigant în Grecia, la care iau parte peste 300 de persoane, majoritatea studenți. Cel care relatează acest eveniment (Dem. Stoenescu) observa că “celor care, din diferite motive, nu puteau merge în Grecia, le părea rău” și sublinia excelenta primire pe pământul Eladei și imaginea bună de care se bucura tricolorul românesc acolo³⁷.

Atracția exercitată de spațiul românesc a continuat și în primele decenii ale secolului XX, posibilitățile de câștig pentru spiritele întreprinzătoare fiind mai mari în România, comparativ cu Grecia, după cum au continuat și problemele identitare ale unei etnii ce avea atâtea în comun cu poporul în mijlocul căruia trăia. De data aceasta însă, spre deosebire de secolele anterioare, nu se mai poate vorbi de o influență greacă, mai ales că raportul valoric se modificase esențial,

societatea și cultura română evoluând spectaculos față de perioada cunoscută ca “epoca influenței grecești”.

1 Cercetătorul grec G.S. Plumidis vorbește în cartea sa *Geografia tis istorias tou Neoellinikou horou*, Atena, 1981 despre microcosmosul și macrocosmosul istoriei grecești. Primul corespunde în linii mari teritoriului actual al Greciei. Al doilea (din punct de vedere cronolog însă este primul) cuprinde un spațiu mai larg: insulele Mediteranei Orientale, Peninsula Elenă, Asia Mică, Munții Balcani, Marea Neagră și zona de est a Adriaticii.

2 Nu doresc ca prin aceasta să reduc semnificația deosebită a registrului cultural. De altfel, așa ceva nici nu ar fi posibil, căci în ziua de azi cei care neagă valorile produse de influența culturală greacă sunt doar o minusculă minoritate, uneori destul de gălăgioasă.

3 Fără îndoială că rolul economicului în derularea relațiilor greco-române este cunoscut; a fost destul de bine analizat în lucrările de profil, din care unele vor fi amintite în notele următoare. Nu am întâlnit însă o abordare a acestor raporturi țesută în jurul factorului economic.

4 Bibliografia filelenismului de la începutul veacului XIX este destul de vastă. Amintesc aici câteva titluri pe care le avem la îndemână: Spyros Loukatos, *Le Philhellénisme balkanique pendant la lutte pour l'indépendance hellénique*, in *Balkan Studies* 19, 2/1978, p. 249-283; *Idem*, *Les arabes et les turcs philhellènes pendant l'insurrection pour l'indépendance de la Grèce*, in *Balkan Studies* 21, 2/1980, p. 233-273; Theophilus C. Prousis, *The Greeks of Russia and the greek awakening 1774-1821*, in *Balkan Studies*, 28, 2/1987, p. 259-280; V.N.Vinogradov, *George Canning, Russia and the emancipation of Greece*, 22,1/1981, p. 3-33; C.A.Vacalopoulos, *Contribution of the Irish philhellene Stevenson to the agricultural development of Greece in 1828*, in *Balkan Studies* 13, 1/1972, p.129-153.

5 Chestiunea Zappa a făcut să curgă destulă cerneală, chiar în perioada respectivă, ziarele vremii ținând publicul la curent cu evoluția afacerii. Vezi între altele Michel Lheritier, *L'évolution des rapports greco-roumains*, Paris, 1933, p. 583-687; C.N.Velichi, *Les relations Roumano-grecques pendant la periode 1879-1911*, p. 522-527, in *RESEE*, 7, nr. 3, 1969; Beatrice Marinescu, *Romania and South East Europe at the end of the 19th century*, in *RESEE*, 21, nr. 4 pe 1983, p 335.

6 E vorba despre o prelecțiune a cărui rezumat îl aflăm în *Convorbiri Literare* X, nr. 1 pe 1876-1877, p. 73-74

7 *Influența culturii grecești în Moldova și Muntenia cu privire la biserică, școală și societate (1359-1873)*, București, 1900. C. Erbiceanu semnează prefața, dar adoptă o poziție ambiguă.

8 Metoda regresivă ne pune în situația de a considera pe drept cuvânt că modul mai realist de privire asupra trecutului, practicat de “Junimea” nu ar fi fost posibil fără aportul unor înaintași, chiar din perioada pașoptistă.

9 Al. Zub, “Junimea”. *Implicații istoriografice*, Iași, 1976, p.88.

10 Al. Duțu, *L'étude comparée des cultures européennes et la recherche interdisciplinaires*, în *RESEE*, 12, nr. 2\1974, p. 195.

11 Al. Zub, *Themes in Southeast European Historiography*, în *RESEE*, 25, nr. 2/1987, p. 125.

12 Vezi excelentul studiu semnat de Nikolaj Todorov, *Social structures in the Balkans during the eighteenth and nineteenth centuries*, în *Etudes Balkaniques*, nr. 4, 1985, p. 48-71.

13 *Ibidem*, p. 15.

14 Apostolos Daskalakis, *Mouvements nationaux et sociaux en Grèce au XIXe siècle*, în *Balkan Studies*, 16, 1/1975, p. 14-19.

15 Pentru problema locului grecilor în structura demografică a orașelor de la nord de Milcov vezi Ecaterina Negruți, *Structura demografică a orașelor și târgurilor din Moldova (1800-1859)*, Iași, 1997.

16 Aceasta era, se pare, opinia unor dascăli de la Academiiile domnești. N. Bănescu amintește în *Academia grecească din București și Școala lui Gh. Lazăr* (extras din *Anuarul Universității din Cluj pe 1923-1924*) despre un manuscris (Biblioteca Academiei Române, Ms. Grec nr.6, fol. 41) care conține un raport al boierilor munteni întocmit în scopul acuzării lui Veniamin din Lesbos, căruia, între altele, i se reproșează că ar lucra împreună cu alții ca "poporul român să nu ajungă la o stare de lucruri mai bună, propășind, și să nu se împodobească și el cu luminile adevărului ... în patria sa". Aceasta deoarece se considera că românii nu au, la vremea respectivă, maturitatea necesară nici nu beneficiază de o imagine care să îi facă a spera la mai multe din partea puterilor europene.

17 Vezi volumele și studiile cercetătorilor cu veritabile contribuții în domeniu: Cornelia Papacostea Danielopolu, *Intelectualii români din Principate și cultura greacă 1821-1859*, București, 1979; *Idem*, *La vie culturelle de la communauté grecque de Bucarest dans la seconde moitié du XIXe siècle*, *RESEE*, 7, nr. 2/1969, p. 311-333; *Idem*, *La vie culturelle des communautés grecques de Roumanie dans la seconde moitié du XIXe siècle*, *RESEE*, 7, nr. 3/1969, p. 475-493; *Idem*, *Les lectures grecques dans les Principautés Roumaines après 1821 (1821-1866)*, în *Balkan Studies*, 11, nr. 1/1970, p. 157-168; *Idem*, *Les cours de grec dans les écoles roumaines après 1821 (1821-1866)*, în *RESEE*, 9, nr. 1/1971, p. 71-91; *Idem*, *Comunitățile grecești din România în secolul al XIX-lea*, București 1996; Valeriu Râpeanu, *Confluences spirituelles helléno-roumaines a partir de la deuxième moitié du XIXe siècle*, în *Balkan Studies*, 17, nr. 2/1976, p. 297-313; Olga Cicanci, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*, București, 1995.

18 Nu doar slujbele la stat sunt aici mai bine plătite, căci România avea, dintre țările din Balcani cele mai mari salarii în sectorul acesta (vezi Ljuben Berov, *Le salaire des fonctionnaires d'état et du secteur municipal dans les pays balkaniques pendant le capitalisme manufacturier et la révolution industrielle*, în *Etudes balkaniques*, nr. 1, 1980, p. 58-86), dar și profesiunile liberale, aduceau mai mulți bani în mediul românesc (*Idem*, *The material status of the free-lanced professions in the South-Eastern Europe (18th-19th centuries)* în *Etudes balkaniques*, nr. 1, 1984, p. 3-27). Medicii, juriștii, profesorii, inginerii care aveau de ales între Grecia și România, aveau astfel un motiv în plus de a se opta pentru destinația din urmă.

19 I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834. Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București, 1934, p. 194 și urm.

20 Vezi Florea Ioncioia, *Tineri români și greci la studii în Franța în deceniul III al secolului trecut*, în volumul *Istoria ca lectură a lumii*, Iași, 1994, p. 525-541.

21 Sursa principală o reprezintă foile matricole aflate la Muzeul Universității din Atena.

22 Urma facultatea de Filosofie, cu 11 înscriși și Teologia, cu doar 9 studenți.

23 Asupra acestei probleme vezi Vl. Diculescu, S. Iancovici, C. Danielopolu, M.N. Popa, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Peninsula Balcanică (1829-1858)*, București, 1970; Apostolos Vacalopoulos, *Traits communs du développement économique et social des peuples balkaniques et du sud-est européen a l'époque ottomane*, în *Balkan Studies*, 16, nr. 1, 1975, p. 154-175; Constantin Ap. Vacalopoulos, *Considérations générales sur la pénétration économique du potentiel hellénique dans ses pays serbes au XVIIIe siècle*, în *Balkan Studies*, 24, nr. 2, 1983, p. 667-673; *Idem*, *Tendances caractéristiques du commerce de la Bosnie et le rôle économique des commerçants grecs au début du XIXe siècle*, în *Balkan Studies*, 20, nr. 1, 1979, p. 91-111; D.J. Delivanis, *Les relations économiques gréco-serbes du XIXe siècle et leur contribution à la création d'une civilisation commune dans les Balkans*, în *Balkan Studies*, 24, nr. 2, 1983, p. 365-372; Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Le commerce balkanique des ports danubiens et les progrès de la marine marchande française (1848-1859)*, în *RESEE*, 24, nr. 1, 1986, p. 17-26; *Idem*, *La compagnie "grecque" de Brașov. La lutte pour la conservation des privilèges (1777-1850)*, în *RESEE*, 12, nr. 1, 1974, p. 59-78; Olga Cicanci, *Le rôle de Vienne dans les rapports économiques et culturels du sud-est européen avec le centre de l'Europe*, în *RESEE*, 24, nr. 1, 1986, p. 3-16; Florin Marinescu, *The trade of Wallachia with the Ottoman Empire between 1791 and 1821*, în *Balkan Studies*, 22, nr. 2, 1981, p. 289-319.

24 Vassilis Panayotopoulos, *La Revolution Industrielle et la Grèce, 1832-1871*, în *Etudes Balkaniques*, nr. 3, 1977, p. 92-98.

25 Constantin Ap. Vacalopoulos, *Données statistiques sur la prédominance du potentiel hellénique dans la navigation et le commerce au Bas-Danube (1837-1858)*, în *Balkan Studies*, 21, nr. 1 pe 1980, p. 107-116.

26 Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești ...*, p. 62.

27 *Ibidem*, p. 63.

28 Vezi Constantin N. Velichi, *Les relations roumano-grecs durant la période 1866-1879*, în *RESEE*, 8, nr. 3, 1970, p. 525-548; *Idem*, *Les relations roumano-grecs pendant la période 1879-1911*, în *RESEE*, 7, nr. 3, 1969, p. 509-542; Cornelia Papacostea-Danielopolu, *op.cit.*, p. 63.

29 *Ibidem*.

30 Vezi *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. I, 1859-1917, București, 1962, capitolul *Atena*, p. 325-339 semnat de C. Velichi.

31 Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Comunitățile grecești ...*, p. 64-67.

32 Nu intrăm aici în discuția asupra începuturilor națiunii grecești, identificate de specialiști precum Ap. Vacalopoulos (*Byzantium and Hellenism*, în *Balkan Studies*, 9, nr. 1 pe 1968, p. 101-126) ori Stephen G. Xydīs (*Medieval origins of the Greek Nationalism*, în *Balkan Studies*, 9, nr. 1 pe 1968, p. 1-20) care a generat o vie polemică în rândurile bizantiniștilor și a neoheleniștilor în deceniile 6 și 7 (vezi și Ap. Vacalopoulos, *Views of the origins of Neo-Hellenism and related problems. In response to Anthony Bryer*, în *Balkan Studies*, 14, nr. 1 pe 1973, p. 201-206).

33 Vezi Nikolaj Todorov, *Les mouvements nationaux et l'évolution politique de l'Europe du Sud-Est*, în *Etudes Balkaniques*, nr. 1, 1980, p. 24-31, Olga Cicanci, *La formation des états nationaux du Sud-Est Européen – aspects historiques*, în *RESEE*, 20, nr. 4 pe 1982, p. 397-400, Cornelia Papacostea-Danielopolu, *Tradition et innovation aux débuts de l'état national grec*, în *RESEE*, 20, nr. 4 pe 1982, p. 421-423, Paschalis M. Kitomilides, *Enghlitenment, Nationalism, Orthodoxy*. Studies in the Culture and Political Thought of South-Eastern Europe, Variorum, 1994.

34 Mirela Luminița Murgescu, *In search for the perfect citizen. Official discourse in the Romanian schools (1831-1864)*, în *RESEE*, 33, nr. 1-2 pe 1995, p. 65-72; Christina Koulouri, *L'image de l'autre national dans les manuels scolaires grecs au tournant du XIXe siècle*, în *RESEE*, 33, nr. 1-2, 1995, p. 15-22. Pentru propaganda oficială vezi Ivan Ilcev, *Development of the international propaganda of the Balkan States, 1821-1923*, *Etudes Balkaniques*, nr. 4, 1988, p. 58-71.

35 Contextul ideologic era dificil și datorită ideologiei incoerente și cu manifestări uneori contradictorii care nu și-a putut preciza clar nici obiectivele, nici mijloacele de acțiune, cunoscută sub numele de "Megale Idea". Vezi John Nicolopoulos, *From Agathangelos to the Megale Idea: Russia and the emergence of modern Greek nationalism*, în *Balkan Studies*, 26, nr. 1 pe 1985, p. 41-56, dar mai ales excelentul articol semnat de Vassilis Panayotopoulos, *La Revolution Industrielle et la Grèce, 1832-1871*, în *Etudes Balkaniques*, nr. 3, 1977, p. 92-98.

36 Vezi Olga Cicanci, *Presa de limbă greacă din România în veacul al XIX-lea*. Chiar Grecia era interesată în obținerea unor teritorii de la Poartă și se pregătea să intre în război.

37 De la primirile oficiale, unde se afirma că românii și grecii sunt "singurele popoare civilizate din Balcani" până la contactele directe cu locuitorii greci care fac excursioniștilor diverse înlesniri, de la reduceri sau gratuități în magazine și restaurante, totul emană un parfum pașnic și oarecare afectivitate.